КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIK

Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland

Ч. 5. ТРАВЕНЬ 1934. РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

КАЗКА ПРО »ДВА А ДВА«.

Найбільший по Масарикові чеський мислитель — фільозоф проф. Емануіл Радль в передмові до своєї найновішої книжки »Про німецьку революцію« ось так влучно, глибоко, і жорстоко схарактеризував психіку більшости німецького народу, відомого зі своєї »карности«, себто слухняности кожній владі — хоч би це противилося здоровому розумові і навіть національному інтересові. Ось казка проф. Радля:

Дж. Ст. Міль, дуже розумний анґлійський ліберальний політик, економіст і фільозоф, ось як викладає, в чому справді полягає свобода: в свобідному суспільстві кожна людина має право вірити, навчати, словом і письмом пропаґувати погляд, що два а два є десять. Одначе — додає Міль — важною річчю є знати, що два а два є в дійсности чотири. Від тої доби, коли ці слова написав Міль, уплинуло багато води, а люди задля самої пропаґанди свободи переочили, що вислів Міля про свободу складається з двох частин, і обстоювали тільки 1-у його частину, що »два а два є десять«. Особливо в Німеччині прийшло до дуже поважних замішань, з причин, про які говоритиму пізніше; дуже багато німців завзято боронили свободу вірити, що два а два є десять (або один, або сливка). Дехто проголошував віру, що два а два є чотири, за буржуазний пересуд, котрим гнобиться свободу пролєтаріяту; інші покликувалися на Анштайнову теорію релятивности; але також патріоти (на диво, чим більше студієш німецькі політичні дискусії, тим подібнішими до себе здаються арґументи їх поступовців та їх патріотів) застановлялися над питанням, скільки справді є два а два. Читали у О. Шпенґлєра, великого гітлерівського авторітета, що, мовляв, кожний народ мав свою окрему математику та що ніхто з членів іншого народу тої патріотичної математики не розуміє. Тому вони задумувалися над питанням, як рахували старі ґерманці; один німецький міністр освіти покликувався навіть на людину з ледової доби, але, розуміється, особливий натиск клали вони на мислення арійців та нордійського племени, думаючи, що в ґерманському мозку укрита правдива ґерманська математика.

Ці глибокі і завзяті роздумування вели одначе до ще більшого хаосу, так що ніхто не знав, чим він справді є. Та в тій скрутній ситуації зявився спаситель Адольф Гітлєр; зібрав коло себе великі захоплені маси народу, міцно звів руку до гори і всі ті тисячі його люду підняли за ним руки. Потім він урочисто проголосив, що нордійське племя має нині одно велике завдання, підняти велику війну проти найсильнішого ворога, який коли тільки загрожував світові; що німці мусять перед цілим світом доказати, що вони є рівновартні тому ворогові, ба, що більше, що вони його подужають. Аджеж відомо, що кожний вибирає собі й ворога до смаку та що по ворогові пізнається правдивого борця. І вибрав Гітлєр за найбільшого ворога ґерманців жидів, котрих войовничість, воєнна відвага і величезна сила мусять бути, мовляв, в очайдушній боротьбі переможені. Таким чином перемогою над жидами ґерманці на віки-вічні, мовляв, проявлять свою народню гордість і воєнну силу, та покриють свій нарід лаврами слави. Цього великого всенаціонального завдання не вільно притемнювати другорядними суперечками, і тому Гітлєр забороняє спори про те, скільки є два а два. Щоби одначе ґерманська раса мала змогу числити, він установляє, що надалі буде кожного дня обовязувати, що два а два є стільки, скільки він, вожд, сам установить. І настав великий спокій. Гітлєр опустив руку за ним і великий натовп; люд в спокою розходився по домах, бож вернула до ґерманського світу стара, стільки разів випробувана карність.

А люде поза Німеччиною дивляться збентежені, що станеться з ними. Бо ж вони, не вірять, щоб Гітлєр смів установлювати, скільки є два а два; але як без такого авторитету довідаємося в теперішніх, так розбурханих часах, скільки справді є два а два?

ТЕМНІ СТОРІНКИ АВТАРКІЇ.

Множаться явища, які свідчать про те, що система як найбільшої господарської самовистарчальности і замкнення границь для чужокраєвих продуктів, система, доведена до крайности в часі світової кризи, вже почала показувати свої відємні наслідки. Війна всіх проти всіх, яка розторощила навіть ті міждержавні звязки, які перед кризою удержувалися між тими державами, що були між собою політично заприязнені, та жорстока господарська міжусобиця починає зїдати сама себе. Починається отверезіння і несміливі спроби навязати назад якісь ширші господарсько-вимінні зносини, бо такий стан, як тепер, веде не до злагіднювання кризи, а до її щораз більшого поглиблювання.

Польсько-німецьке господарське порозуміння, підписане минулого місяця, привертає назад на 30% можливість давніх торговельних оборотів між тими двома державами. І Польща побачила, кілько вона втрачує через те, що не має куди вивозити своїх аґрарних продуктів, а й Німеччині вже мабуть стало ясним,

що міждержавне суперництво не поширює ринків збуту для її промислових виробів. Виміна товарів має відбуватися на компензаційній основі, на засаді, яка тепер переважає у міждержавних торговельних взаєминах. »На яку суму ти візьмеш моїх товарів, на таку я твоїх«. Нехай і так, в суті річи однак це вже є відступлення від засади повної ізоляції одної держави від другої.

Хто працює в господарській ділянці та обовязаний слідкувати за тим життям, той не може не відмитити польсько-німецького господарського трактату, як події, яка обєктивно матиме чималі наслідки для господарства тих обох держав.

»ЧИМ БІЛЬШЕ ПЛАТЯТЬ — ТИМ БІЛЬШЕ ВИННІ«.

Незвичайні події, які переживаємо в господарській ділянці, приносять із собою незвичайні, іноді прямо дивоглядні явища. На одно таке куріозум звертає увагу відомий американський економіст Ірвінґ Фішер. Велика кріза продукції і цін, що зрушила з основ всесвітнє господарство, видвигнула з залізною конечністю на видне місце справу сплати кредитів, затягнених за часів високих цін і великих зарібків. Як сплачувати старі довги при обнижених катастрофально зарібках — ось питання — траґічне вже само по собі. Але траґізм ситуації збільшується ще, коли зважити ось що: сплата довгів від самого початку крізи не йшла в тім самім темпі, як спад цін. Спад цін означає фактично зріст реальної вартости давних сум. Найсолідніший довжник, сплачуючи свої зобовязання, не міг робити того в такому темпі, як падали ціни. Конкретно: коли фармер у 1930 році був винен, переводячи валюту на товар, скажім 100 кірців пшениці, а за рік сплатив 10 кірців, себто 10%, то в тім самім часі ціни продуктів упали більше, скажім 25%. Фармер фактично не тільки не сплатив нічого, а навіть ще збільшив свій довг.

На погляд автора, вину за цей куріоз поносить валюта, яка повинна дешевіти в парі зі спадом цін і таким чином паралїжувати цей спад. Де цього в час не зроблено, там ціни падали, а упавши, не підносилися. Там, де в часі крізи почалася дефляція валюти, себто зменшення її обігу в державі, внаслідок вплати податків і т. д. при рівночаснім зменшуванні державних видатків і кредитів з публичних джерел — там положення довжника ставало ще тяжче.

»ДОСИТЬ ВАЛЮТАРНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ«!

Така нотка звучить чимраз частіше у хорі світової господарської преси. Людство вже втомилося, дивлячись на кількалітню циркову еквілібристику головних світових валют і знаючи при тім, що тих скоків моглоб не бути, якби не свідома воля дотичних держав. Здається, що цей загальний голос найде в недалекому часі відгомін у керманичів американських та британських фінансів.

Фактично вже зроблено перші кроки в цьому напрямкові. Таким кроком треба вважати устійнення курсу доляра у висоті 35 долярів за унцію золота. Вправді є сказано, що це »тимчасове« зарядження, але фактично й воно привело до успокоєння курсу доляра, тим більше, що рівночасно переведено в Злуч. Державах закон про удержавнення всього золота в державі і великі закупи золота в Лондоні. Ці реформи скріпили довіря до американської валюти до тої міри, що її курс почав підноситися, навіть проти волі уряду і він почав його наново штучно знижувати.

Нема сумніву, що остаточна стабілізація головних валют, що грають ролю у міжнародній торгівлі, оживилаби дещо товарообмін між державами.

КОШТОВНА ЗАБАВА.

Від давна звернено увагу на те, що кошти розділу товарів в Европі і Америці, себто ті суми, які зїдає торгівля, є рішучо за високі, коли їх рівняти з коштами виробу самого товару. Економісти-теоретики, а між іншим, в першій мірі кооператори виступили з різкою критикою надмірних зисків торговельного посередництва усіх щаблів торгов. драбини. Солідну роботу в напрямі досліду коштів посередництва започаткували американські університети і приватно деякі учені в Німеччині. Від кількох літ такі самі досліди ведуться систематично в Анґлії та деяких менших державах, бо кріза відслонила у всій грозі ту економічну рану, якою являються пересадні кошти розділу товарів. Деякі результати таких дослідів опублікував саме орґан Міжнародного кооперативного союзу (ч. 2, за б. р.).

У Вел. Британії в р. 1929 вартість цілої продукції промислу, хліборобства і будівництва, разом з вартістю довезених товарів, була 2,7 міліярдів фунтів шт. Кошт розділу тих товарів між споживачів був 748 міліонів ф. ш., себто **27,4%**.

У Злуч. Державах вартість всеї продукції й імпортованих товарів в р. 1929 була 83,7 міліярдів дол., а кошти гуртової і роздрібної торгівлі 20,6 міліярдів, себто кругло **25%**.

В Німеччині, після обрахунків проф. Гірша, кошти розподілу товарів виносили **20—25%**.

В Анґлії справа облегчується тим, що край тягне великі зиски з мореплавства та кольоніяльних підприємств. Доходи з цих двох джерел покривають $^{5}/_{7}$ видатків краю на розподіл товарів.

Але найгрізніше те, що кошти посередництва виявляють скрізь виразну тенденцію до відносного росту. Особливо скріпилася ця тенденція в часі крізи, коли попадали ціни більшости товарів, а кошти удержання торговельних і транспортових підприємств падали значно повільніше і в меншій пропорції. Приміром у Вел. Британії в часі від 1924 р. до 1929, загальна вартість

продукції зросла о 11,3%, але кошти розділу в тім часі зросли о 30%.

Перед крізою кошти розділу виносили **25,2%** коштів виробу, а за час 1929—1931 вже **33,2%**. В Німеччині в роках 1929—31 продукція впала о 38%, але кошти розподіли тільки о 10%.

Ці цифри говорять занадто голосно, щоби на них не звернути пильної уваги.

ПУТА НА КООПЕРАТИВНУ ЕКСПАНЗІЮ В НІМЕЧЧИНІ.

Хоч проба з орендою кооператив приватним торгівцям не вдалася, то аґресивність купецтва в Німеччині таки досягла своєї мети. Кооперацію заковано в бюрократичні кайдани, передавши її насильно в руки тих, що її не творили, ставленників володіючої партії. Як другий удар, прийшла заборона поширювати далі членство кооператив.

Справу обставлено »хитро« — мовляв, кооперація сама погодилася на це. В орґані Спожив. Союзу „Rundschau" з дня 24. березня опубліковано на видному місці »умову« між п. Міллєром, урядовим комісаром спож. кооперації, і верховною управою купецтва такого ориґінального змісту:

1) кооперація не буде поширювати своєї пропаґанди поза ряди дотеперішних своїх членів;

2) купецтво зобовязується припинити напади на кооперацію у будь якій формі.

Варто приглянутися цій своєрідній умові. В кожній умові повинна бути додержана засада: do, ut des. Кооперація жертвує страшно багато, бо всі перспективи дальшого свойого розвитку! Щож за те дає зі свого боку купецтво? Чи теж якесь обмеження у своїй торговельній діяльності? Ні, воно великодушно »зрікається« дальших бешкетів і насильств над кооперативами, які не сходять в »третій державі« з денного порядку.

Значить — за право мати спокій від напастей, за звичайне безпеченство, кооперація має платити цілою своєю майбутністю. Увесь приріст населення від тепер має скріплювати ряди клієнтелі приватних торгівців, а кооперація засуджена на повільну утрату своєї відносної сили, як чинник народнього господарства.

Ні! Неможливо, щоби такий стан міг довго удержатися в Европі!

ЩО ЗМІНИЛОСЯ В ЕВРОПЕЙСЬКОМУ ХЛІБОРОБСТВІ ВІД ВИБУХУ КРІЗИ.

Усі зусилля держав з метою піднести ціни хліборобських продуктів, як відомо, були даремні. Завели експортові премії, мита, демпінґ, континґенти, компензаційні умови, кредити, мінімальні ціни, заробки довозу, плянове обмежування продукції. Світові ціни в порівнанні з весною 1933 року навіть упали; для

пшениці ця знижка виносить 20%. Всесвітня площа засівів пшениці, після даних римського Аґрарного Інституту, зменшилася. В 1932 р. вона була 137 міл. гектарів, — 1933 р. — 131 міл. га, але продукція піднеслася з 1223 міліонів сотн. на 1242 міл. сотн.

Щож торкається самої Европи, то тут маємо навіть зріст засівів: 1932 р. було 30.472 тис. гектарів, а в 1933 р. вже 31.369 га. Продукція піднялася з 371 міл. сотн. на 462 міл. сотн. Особливо зросла продукція в індустріяльних країнах: Німеччині, Італії, Франції й Анґлії, що є наслідком тенденції тих країн до збіжевої самовистарчальности. Збільшення продукції осягнено в тих краях утрудненням довозу заграничних збіж.

Система континґентів і реґляментації тягне за собою далекойдуче вмішуваня держави в процес обміну а навіть продукції. Та система утруднює вільне порозуміння між експортером та імпортером. В дальшій консеквенції приходить взагалі обмежування вільної торгівлі і навіть засадничо неґативне ставлення до неї.

Так з бажання скріпити самовистарчальність приходиться до далекойдучих економічно-політичних реформ.

ЗАГ. ЗБОРИ »МАСЛОСОЮЗУ« І »СІЛЬ. ГОСПОДАРЯ«.

Відбулися вони в днях 28. і 29. березня ц. р. і дали нам живий перегляд, як стоїть на місцях і в центрі праця над піднесенням наших селянських господарств взагалі, а зокрема в ділянці годівельно-молочарській. Читачі знають з біжучої преси про формальний перебіг обидвох тих зібрань та про велику річевість тих розмов, які на них велися. Нам приходиться підчеркнути факт, що мимо надзвичайно тяжких умовин, серед яких приходиться працювати нашим селянам і всім установам, що зі селом звязані — наш дух не заломлюється. Свідчить про це м. і. надзвичайно видатна праця обох згаданих наших центрів. »Сільський господар« зі своїми філіями зумів в таких тяжких часах, коли аналоґічні польські установи корчаться до вузесеньких меж, або шукають рятунку в перетворенні на офіціяльні установи*) — змобілізувати з убогого села поверх 80.000 золотих, потрібних на ведення аґрономічної роботи в краю і роботу цю дійсно організував.

»Маслосоюз« враз зі своєю підбудовою зумів переможно перебути роки найбільшого заломання цін набілу (1932 і 1933 р.). Наша молочарська кооперація почувається на силах приступити до дальшої розбудови своєї централі, ухвалюючи внести додаткові уділи. Підбудова Маслосоюзу знає, що гроші, уділені централі на її розбудову, вернуться назад у край у формі солідної торговельної організаційної опіки над союзними кооперативами.

---

*) »Малопольске Товариство Рільниче« фактично переіменоване тепер на Рільничу Палату.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Конверзія валюти.

Декілька загальних завваг з приводу чехословацької валютарної реформи.

Саме тепер ведуться у пресі розмови на тему конверзії (чи, як також називають, девалюації) валюти. В більшості — за виїмком Чехословаччини — ці розмови мають характер тільки теоретичний, бо й ведуть їх переважно теоретики, що не роблять практичної валютарної політики, лише кожний із них на свій лад старається впливати на формування загальної опінії про валютарні справи; при цьому одні намагаються доказати, що зміна дотеперішньої валютарної політики в напрямі »урухомлення« валюти вийшлаби на добро цілому національному господарству, а зноваж другі уважають стабілізацію валюти, з її теперішнім опертям на золото, необхідною підставою, на якій спиратимуться всі змагання до поправи господарського положення. Врешті решт, після коротких хитань у поглядах на валюту, які були викликані головно американським валютарним експеріментом, загальна опінія теоретично чи практично заінтересованих дослідників валютарної справи починає закидати ріжні проєкти »маніпульованої« валюти і схилятися щораз виразніше до старої засади, що н а ц і о н а л ь н е і с в і т о в е г о с п о д а р с т в о м у с и т ь м а т и у п о р я д к о в а н у і с т а б і л і з о в а н у в а л ю т у. Не чути вже поважніших голосів за тим, щоби валюту зробити одним з найважніших засобів господарської політики, щоби відірвати її від золота і залишити свобідній грі між подачею і попитом, а курс її повільно, але систематично обнижувати, на те, щоби валютарним демпінґом збільшувати експортові можливости.

Погляди на значіння і завдання валюти в господарському житті стали дуже ріжнородні від тоді, коли деякі держави жертвували стабілізацію своєї валюти для більших чи менших, дійсних чи уроєних, але все сподіваних вигід для національного господарства. Практична валютарна політика, у важкій добі крізи, тут і там пробувала піти в супереч теоретичним засадам, які були вироблені і стосовані у нормальних часах, одначе недовга практика впевнила їх, або й ще далі впевнює, що початкові вигоди обезціненої валюти починають замінятися у невигоди, що перестало бути важною річчю, щоби мати низьковартну валюту, а починає бути конечною річчю, щоби мати передусім стабілізовану валюту. Не можна ж обезцінювати валюти у безконечність, бо така обезцінена валюта розвалює цілий господарський устрій, підносить ціни і підломлює кредит та спинює творення нових капіталів. Сьогодні вже не потрібно ставити питання, яка валюта корисніша для національного господарства: рухлива (маніпульо-

вана) чи стабілізована, бо досвід тих держав, які перейшли на рухливу валюту сам проречисто говорить, що валюта, як індіферентний чинник у господарському діянні, сама собою ані не заломлює господарства ані його не уздоровлює. Вся мудрість валютарної політики залежить власне в тому, щоби валюту тримати здалека від експеріментів, щоби заховати її ні високо- ні низьковартісною, тільки заховати її в стані стабілізації. Найбільшим ворогом стабілізації валюти є якраз експеріментування нею і хитання її вартости то вниз то в гору. Таксамо схибленою справою треба вважати втягання валюти в характері лічничого засобу до загальної господарської політики, яка має лікувати хоре національне господарство. Є безсумнівною річю, що господарство справді дуже хоре, але причини цеї хороби зовсім не є валютарні, і тому не можна уздоровити його валютарними засобами. Колиб справді для активізації господарства вистарчило зломити здорові підстави валюти і пустити її на бистрі хвилі »маніпуляції«, то це мігби легко зробити кожний нарід і тоді бувби найдений універсальний лік на недуги господарського орґанізму. На жаль, так не є, бо причини недуги господарства лежать в цілому укладі політичних і господарських відносин між народами, у знівеченні міжнародньої виміни дібр, у політиці примусової самовистарчальности за всяку ціну, в охоті будувати власне всестороннє (а дороге) промислове виробництво коштом хліборобства, в надмірних податкових тягарах, які витискають купну силу у сільського населення і дають цю силу великій масі цивільної і мундорованої бюрократії, у великих соціяльних тягарах, які дають мало соціяльної помочі, лише ведуть до надміру ріжних інституцій і бюрократії, а врешті у великій диспропорції між доходами села і міста, з чого випливає, що місто, навіть при помітному його зубожінні, все ще живе коштом села. Тих причин недуги господарського орґанізму можна начислити ще більше; одначе ніяк не можна добачити їх звязку з валютою і не можна устійнити, яку ролю моглаби відограти валюта в санації господарства. Завданням доброї валюти все було і тепер є служити калькуляційним підкладом при виміні господарських дібр, бути сталим мірилом суспільних доходів і бути трансформатором людської праці на грошеві капітали; а завданням доброї валютарної політики є заховати валюту в релятивній стабілізації, вистерігатися всякого експеріментування валютою і не допустити до того, щоби, в наслідок валютарних потрясень, незаслужено збагачувалася одна частина громадянства коштом другої.

Валюта й експорт.

Помимо теперішньої системи замкнених національних господарств з їх імпортовими контінґентами і фаворизуванням експорту, всетаки лишається ненарушеною стара економічна засада, що в міжнродній торговлі продає тільки той, хто одночасно купує. Не може бути господарство наставлене тільки на експорт,

бо, поминаючи навіть дійсні потреби в імпорті, міжнародня виміна дібр змагає до вирівнування, а тому годі найти господарство, яке, мало купуючи, продавалоби багато. Одначе лекшою справою є купно, ніж продаж, а тому також є без порівнання тяжче експортувати, ніж імпортувати. Історичний господарський розвиток привів до того, що маємо у світі національні господарства переважно хліборобські, переважно сирівцеві і переважно промислові. Постійний вимінний рух між такими господарставим є для них питанням життя, головно коли йде про господарства промислові. Ті мусять експортувати за всяку ціну, бо на експорті опирає свою екзистенцію більша частина їх населення. У міжнародній виміні ділає дуже сильно закон конкуренції, а вона є можлива цінами і якістю продукту. Є відомою річю, що при однаковій якости експортованого товару втримається на світовому ринку товар дешевший. На ціну товару має істотний вплив кошт сирівця і кошт виробу, а тому експортова ціна все буде нижча там, де при однаковій ціні сирівця кошт виробу є менчий. Звідси випливає дуже важна засада міжнародної торгівлі, що експортову перевагу все матиме той, хто дешевше продукує.

Власне в умовах стабілізованої валюти, де девізовий курс тримається золотого парітету і не може тривало вийти поза горішню і долішню золоту межу — свій експорт може скріплювати тільки той, хто дешевше виробляє. Тому держави, що їх валюти тримаються золотого парітету, можуть збільшувати конкуренційну силу свого експорту тільки дешевість виробництва. Це одначе вимагає, щоби ціле національне господарство працювало дешево, щоби державний бюджет не переростав сили господарського орґанізму і не забирав йому непомірно високої частини доходу, щоби праця і капітал, які є учасні у виробництві, не ставили до него надмірних вимог, щоби суспільні тягарі стояли у відповідній пропорції до суспільного доходу, бо інакше виробництво здорожиться і так підломиться його конкуренційна сила в чужині. Словом в умовах золотої валюти експортувати може тільки те національне господарство, яке заховає у себе стабілізовані і низькі ціни.

Зміняється справа в умовах паперової, а до того маніпульованої валюти. Золото, від якого відірвано валюту, не має вже ніякого впливу на формування девізового курсу. Відірвана від золота валюта ціниться за границею менше і її девізовий курс мусить більше чи менше обнижуватися. Купна сила гроша на внутрішньому ринку і платнича (чи вартостева) сила його девізового курсу за границею, які при стабілізованій валюті йдуть зі собою в парі, при валюті, позбавленій стабілізації, розходяться. Валюту, яка є в стадії обезцінювання, заграничний господарський світ починає все нижче цінити, звичайно нижче, ніж це булоби оправдане, беручи на увагу купну силу цеї валюти у її власному

краю. Ця розбіжність між купною силою валюти вдома і її девізовим курсом за границею, або як можна сказати, її платничою силою в чужині, зоветься валютарним диспарітетом. Коли цей диспарітет пасивний (вища купна сила в дома, нижча платнича сила в чужині, через що девізовий курс паде під загальний рівень цін), то він викликає експортову конюнктуру, бо для чужини є вигідно купувати в країні, валюта якої обезцінюється. Цей процес є загально відомий під назвою експорту, основаного на валютарному демпінґу. У своїй глибшій істоті валютово-експортовий демпінґ переводиться в решті решт на кошт експортуючої країни, бо за обнижкою девізового курсу поступає (хоч з певним опізненням) обнижка купної сили валюти на внутрішньому ринку, що відзеркалюється у загальній звишці цін. А збільшені ціни, при незмінених доходах, приневолюють обтяжувати життєву стопу, що є безумовно процесом убожіння господарського орґанізму.

Врешті слід памятати, що валютово-експортовий демпінґ можуть декотрі держави переводити тільки тому, що є ще держави, які заховали нормальне ґрошеве уладження, оперте на золоті. Колиб і ці держави відорвали свої валюти від золота і пустили їх — у виді паперових валют — на всі спокуси маніпуляції, то відразу пропалиби всі експортові вигоди, які випливають з пасивних валютарних диспарітетів.

Валюта, що є в стадії обезцінювання, охоронює країну перед імпортом, який стає за дорогий і тому обмежується до найменших розмірів. Алежбо є речі, які треба імпортувати доконче, бо їх нема у власному краю (напр. сирівці), а тоді цей дорого оплачуваний імпорт іноді значно зменшує ефект тих матеріяльних вигід, що їх має національне господарство з демпінґового експорту.

Найбільшою небезпекою для рухливої (маніпульованої) валюти є можливість звишки девізового курсу. Така звишка несе зі собою дуже тяжкі наслідки загальмування експорту, який для чужини не то що перестає бути вигідний, але стає просто неможливий. Загальмування експорту — для господарства, яке є уладжене на експорт — значить обмеження виробництва, що тягне за собою безробіття. Тоді таке господарство стоїть перед альтернативою: або обнижувати ціни, кошти виробу і заробітну платню, або перестати продукувати. Вибирається очевидно альтернативу першу, зі всіми її тяжкими наслідками.

Основа цього прояву в тому, що звишка девізового курсу за границею поступає скорше, ніж звишка купної сили гроша на внутрішньому ринку; оба ці рухи йдуть нерівнобіжно і не впарі, девізовий курс підноситься над загальний рівень цін, через що утворюється активний валютарний диспарітет, який гальмує експорт, ставить йому валютарну барієру та приводить до наслідків, які були наведені вище.

Тому валютарна політика держав, що їх валюти, по відірвані від золота, є в стадії обезцінювання, докладає багато старань, які вимагають іноді великих жертв, щоби могти кермувати девізовим курсом своєї валюти, та в ніякому разі не допустити, щоби він підносився.

З тої причини направа (стабілізація) валюти, яка малаби на меті дефляційними мірами збільшувати купну силу гроша і підносити його девізовий курс аж до рівня попереднього (втраченого) золотого парітету, булаби для цих держав зовсім невідповідна і недоцільна, бо у високій мірі шкодилаби їхньому національному господарству.

Конверзія валюти.

При стабілізації обезціненої валюти можна стосувати три методи.

Одна з них має на меті збільшувати купну силу гроша і підносити девізовий курс до рівня колишнього золотого парітету, а то шляхом зменшування скількости грошей, що находиться в обігу. Є це процес збільшування вартости гроша і він зоветься дефляцією чи також резумпцією валюти.

Друга стабілізаційна метода покидає давну зруйновану і вповні обезезцінену валюту, та будує зовсім нове грошеве уладження, без звязку з давньою валютою, або тільки з дуже незначним звязком з нею. Ця метода зоветься репудіяція валюти.

Трета стабілізаційна метода приводить частинно обезцінену валюту до звязку зі золотом на тому ступні, до якого обезцінення валюти дійшло. Для цього покидається давне монетарне число, яке вже не відповідає ціновому відношенні обезціненої валюти до ваги золота, а зате приймається інше монетарне число, саме таке, що відповідає обниженій вартости валюти. Цю методу називають конверзією, рідше девалюацією, девальвацією чи девальоризацією валюти.

Держави, що мають частинно обезцінену валюту і встигли вже достосувати до цего обезцінення ціле господарське життя, ціни й експорт, не можуть застосувати дефляції для стабілізації своєї валюти. Процес збільшування купної сили гроша привівби до тяжкої збутової кризи, застою у виробництві, до безробіття і спаду цін, а з тим і до збільшення довжних тягарів.

Друга метода є безпредметова, бо на цей час нема у світі такої валюти, що булаби вповні обезцінена і кваліфікуваласьби до репудіяції. Істнуючі паперові валюти, хоч досягли значного обезцінення, але всеж таки тільки частинного, можуть бути стабілізовані на теперішному ступні їх обезцінення, коли тільки уведеться їх у тривалий звязок зі золотом і поставиться їх на реля-

тивно нерухому золоту підставу. Це буде конверзія валюти.

Першою передумовою можливости перевести конверзію валюти є протиінфлянційна і протидефляційна політика емісійних банків, яка має змагати до того, щоби хитання девізового курсу валюти стримувати, успокоїти і не допускати до наглих і сильних курсових скоків. Ця політика має привести також до стабілізації цін на внутрішньому ринку, без чого не булаби можлива стабілізація валюти.

Дальшою передумовою стабілізації є бездефіцитовий державний бюджет і повне упорядкування фінансового господарства, бо бюджетові дефіцити моглиби підважити засаду протиінфляційности валютарної політики, а то тим скорше, колиби не можна було бюджетового дефіциту покрити позичкою.

Підставою стабілізації девізового курсу є зрівноважений платничий білянс, а тому найбільшою журбою чинників, відповідальних за господарську політику, буде змагання утримати платничий білянс у рівновазі, а завданням валютарної політики буде: вчасними та добрими інтервенціями нівелювати дочасні відхили цего білянсу від стану рівноваги.

Врешті передумовою стабілізації валюти є рівнобіжність і згода купної сили гроша на внутрішньому ринку зі зовнішною платничою силою гроша, що виявляється в девізовому курсі. Цей тяжкий процес узгіднення зовнішного і внутрішного курсу валюти вимигає іноді довшого часу, а його закінченням має бути усунення валютарних диспарітетів, про які була мова вище. Тут треба вистерігатися штучних інтервенцій, а лишити справу її природньому розвиткові.

Коли ці передумови є сповнені і є осягнена тимчасова стабілізація валюти, а при тім є дані, що цю стабілізацію можна утривалити, то тоді треба подбати про технічну сторінку стабілізації, якою є: 1) устійнення монетарного числа, тобто скількости золота, яка на основі девізового курсу відповідає теперішній (обмеженій) вартости паперової валюти. Коли таке монетарне число є устійнене, то цю справу оформлюється відповідною законною постановою; 2) управильнення покриття валюти. Цим покриттям може бути: монетарний метаљ (золото), девізи і валюти, які є вимінні за золото і ділові векслі. Покриття, в якому девізи і валюти трактується на рівні зі золотом, називається підкладом девізово-золотим, а від того і сама валюта називається девізово-золотою.

В останньому часі є змагання закинути девізове покриття валюти, бо воно являється зовсім ілюзоричним у випадку знижки

курсу даної девізи і у випадку невимінности даної девізи на золото.

Покриття валюти може бути уладжене: а) у дефінітивній формі, — в такому випадку мусить бути заведене право свобідного биття (карбування) повновартних монет, та обовязок виміни банкнотів за золото, або б) у помічній формі, при якій обовязок вимінности банкнотів тимчасово не виконується, а зате є забезпечена змога за принесені банкноти дістати або золото, або девізи, вимінні на золото, але лиш від певної мінімальної скількости і лиш на те, щоби можна було вирівнати пасивне сальдо платничого білянсу.

Це помічне покриття повинно мати характер тимчасовий, бо як довго воно фактично утримується, так довго валюта не є дефінітивно стабілізована, а ціле грошеве уладження має тільки невикінчені підстави. Очевидно, що така валюта може функціонувати зовсім добре, наскільки є удержувані в порядку самі підстави стабілізації, одначе недостаток фактичної і необмеженої вимінности банкнотів за золото позбавляє господарський колектив змоги одержати за банкноти золото, що само є вартостевим еквівалентом господарських дібр і охоронює від страт тоді, коли, з таких чи інших причин, грошеве уладження попсується і захитається.

Блище обговорення способу покриття валюти не є можливе у цій статті.

Такими етапами переходить формальна конверзія валюти.

Одначе валюту можна конвертувати і з інших причин, та за інших обставин. Так конвертувала саме недавно свою стабілізовану девізово-золоту валюту Чехословаччина. Тут не могло бути мови про якунебудь направу валюти, бо вона ніякої »направи« не потребувала. Мотиви цеї особливої конверзії лежали в експортових труднощах Чехословаччини, а ці труднощі були викликані валютово-експортовим демпінґом держав з обезціненою валютою. Чехословаччина, як промислова країна, мусить експортувати, бо на експорті основується її господарський активізм і прожиток великої частини її населення. Чехословацький експорт не міг цінами конкурувати зі заграницею, з дешевим експортом держав зі захитаною валютою. Ці держави витискали Чехословаччину із добутих колись експортових ринків, через що її вивіз зменшувався, а зараз за тим зменшувалося виробництво, маліли торговельні обороти зі заграницею, дуже погіршувався платничий білянс і його можна було вдержувати у рівновазі тільки при допомозі строгої контролі девіз (»девізові пута«). Врешті в наслідок звужування виробництва виступило одно з найтяжчих суспільних лих — масове безробіття.

Були всежтаки дві можливости зарадити лихові: зменшити державні і суспільні тягарі, та відповідною інґеренцією в справи виробництва привести обнижку коштів продукції і обнижку відсоткової міри, а це було-

би дало обнижку цін настільки високу, щоби чехословацький експорт був видержав чужу конкуренцію. Ці всі обнижки мусілиби — очевидно — викликати обниження життєвої стопи, але якраз це була безумовна конечність, і тільки вона одна могла збільшити конкуренційну силу експорту. Загальна обнижка цін чехословацького виробництва булаби його оживила і тоді не булоби треба братися за операцію здорової валюти.

Про валютарні диспарітети, які немовбито були причиною »дорожнечі« чехословацької валюти — не може бути ніякої мови, бо при золотій валюті не творяться диспарітети.

З ріжних причин, Чехословаччина не спромоглася на загальну обнижку цін на внутрішньому і зовнішньому ринку, а тому мусіла хопитися за валюту. Знижено містоту золота в чехословацькій короні зі 44,58 на 37,15 мілiґрама. Цю операцію можна було перевести двома способами: Покинути золотий парітет, відірвати валюту від золота і пустити її на бистрі хвилі маніпуляції. Після частинного обезцінення валюти, можна було її назад звязати зі золотом, але вже на нижчому монетарному числі. Або — так як фактично зроблено — відразу, не покидаючи звязку зі золотом, дати валюті меншу золоту містоту.

Операція чехословацької валюти може вийти на хосен її експортові тільки під умовою, що — в наслідок звишки девізових курсів чужих валют — ціни на внутрішньому ринку піднесуться о значно менший відсоток, ніж о який обнизився девізовий курс чехосл. корони. Колижби ціни підносилися значніше, то операція валюти не принесе користи, бо за внутрішними цінами заразже піднесуться і ціни експортові. Оператори чехосл. валюти були цього дуже свідомі, коли загрожували важкими репресіями кожному, хто підносивби ціни. Вмовляли у свою суспільність, що корона на конверзії нічого не терпить і що вона є тою самою короною, що була перед конверзією. Хоч як дуже тяжко в це повірити, але врешті решт ціла справа удачности конверзії — лежить у цінах. Коли виробництво, що ведеться з власного сирівця, ще можна втримати при давній ціні, то невідомо, як можнаби втримати незмінені ціни виробництва з чужого сирівця, за який, після конверзії валюти, треба більше заплатити. Також невідомо, як перешкодити звищці цін за імпортовані товари, за які, по знижці девізового курсу корони, теж треба більше заплатити. Цей момент вплине, щоправда, на зменшення імпорту, але це можливе тільки до малої міри, бо промислова держава без імпорту не обійдеться.

Конверзію чехословацької валюти треба уважати ставкою на зниження коштів продукції шляхом зменшення реальної вартости суспільних доходів, зокрема заробітних платень, які реально зменшаться, бо

ціни напевно підуть повільно до гори. І лиш настільки скріпиться конкуренційна сила чехословацького експорту, наскільки реально зменшаться суспільні доходи у відношенні до цін. За цю жертву Чехословаччина матиме більше виробництво, більші обороти, а менше безробіття. Ціль конверзії буде осягнена, коли ціни не піднесуться на такий відсоток, о який зменшено містоту золота в чехосл. короні (16,6%) і о який обнизизся її девізовий курс.

Одначе є ще одна правно-моральна сторінка такої конверзії валюти. Коли хтось, на передодні конверзії, зложив до чехословацького національного банку 12 кґ. золота, то дістав за него в банкнотах 269.179 кч. Після конверзії, за цю суму грошей в банкнотах можна дістати в томуж банку тільки 10 кґ. золота. Два кґ. золота забрала конверзія. Годі булоби такого пошкодованого переконати правними і моральними арґументами, що він не має причини нарікати і що за ту саму суму корон в банкнотах він має в заміну дістати меншу скількість золота, ніж ту, яку зложив до банку за ці банкноти. Довіряючи в непорушність законних ґарантій, які сама держава визначила і тому повинна їх берегти — він болючо ошукався.

На всякий випадок чехословацький валютарний експеримент, зогляду на свою небуденність і зогляду на консеквенції, які він може принести, вимагає основного студіювання, а зокрема студіювання руху цін і розвитку експорту. Будуччина викаже, чи експеримент повівся, хоч при всьому цьому вже тепер не можна найти відповіді на два питання: 1) невжеж це можливе, щоби такими легкими і то штучними засобами можна було привести до поліпшення господарського положення і 2) що булоби, колиби такого легкого засобу поборювання кризи хопилися всі інші держави, що мають золоту валюту.

Можливости анальоґічної конверзії польської валюти обговоримо в окремій статті.

Ілярій Ольховий.

ЖІНКА і КООПЕРАЦІЯ

Жіноча кооперативна ґільда в Анґії.

Вступні уваги.

Є два типи кооперативних орґанізацій жінок-споживачів*). Перший — це самостійні жіночі орґанізації, цілковито незалежні від кооперативних центрів.

Другий тип — це комітети при кооперативах, членом котрих стає автоматично кожна жінка, що приступає в члени кооперативи.

Перший тип орґанізацій повстав з кінцем 19 і на початку

*) Порівн. ст. тоїж авторки в ч. 4. »Кооп. Респ.« за б. р. — Ред.

20 віку, коли були дуже популярні гасла еманципації жінок і коли для громадянського вироблення жінки творилися спеціяльні товариства. Ці орґанізації займалися спершу теж взагалі питанням рівноправности жінки; тепер обмежили свою діяльність до поширювання кооперативного руху та раціоналізації домашного господарства.

Ґільди, що повстають при кооперативах, мають виключно кооперативні цілі, з додатком деяких ділянок суспільної опіки.

Ґільди орґанізували жінок, що мають мало часу на дискусії. Тож вони відразу приступили до реальної праці. Вони вказали жінкам, яка сила скриається в їх закупах і оживили ту працю сяйвом великих гуманних ідеалів.

Праця ґільд в ділянці кооперації.

Ріжні є дороги, якими йдуть жіночі кооперативні ґільди у кооп. ділянці своєї діяльности, але чотири з них треба виріжнити. Перша — це приєднування членів до кооператив. Жінка жінці зуміє найкраще виложити користи з якоїсь справи. Найкращі успіхи осягнула в тій ділянці австрійська ґільда своїми відвидинами від дому до дому, а передусім відвидинами новозаселених округів. В Анґлії і Голяндії ведеться така праця головно серед робітничих сфер.

Другою ділянкою праці є пропаґанда закупів в кооперативі, а зокрема предметів власного кооперативного виробництва. Прямо вірити не хочеться, що може жіноцтво зробити для цеї справи. Пропаґування вірности кооперативній крамниці і кооперативній продукції — це основне заняття ґільд. Для цієї пропаґанди улаштовуються в Бельґії порівнальні вистави кооперативних і приватних продуктів під оглядом їх якости. В Австрії осягають це саме через куховарські курси. Дуже успішною методою є скликування зборів, на яких кожний член, що постійно вживає якогось продукту, вказує на його прикмети. Дальше практикується ще відзначування на публичнім святі тих членів, що 25 років були вірні своїй кооперативній крамниці. Орґанізують теж по цілім краю спеціяльні кампанії за збільшення споживання молока, чеколяди, какао (Анґлія), марґарини (Швеція), тощо.

Жінки можуть також причинятися до збільшення оборотових фондів кооперативи, а саме в цей спосіб, що не відбирають своїх товарових зворотів. Дуже успішною методою для збирання додаткових уділів є маркова система, практикована в Анґлії. Кожний член дістає книжку, а в кооперативі за дуже низьку ціну можна набути значок, який вклеюється на сторінках книжки. Коли заповниться сторінка, тоді відривається картку і членові зачислюється другий уділ до кооперативи.

Четверта ділянка праці жінок в кооперації, це взагалі су-

*) Internationale Genossenschaftliche Rundschau. J. XXII. Nr. 8.

спільна праця. Може тому власне, що жінки мало мають до діла з чисто технічною працею в кооперативах, вони можуть більше звертати уваги на найдальші цілі кооперації; а громадська праця, що робить з кооперативної установи щось більше як чисто господарське підприємство, дуже їм відповідає. Жінки орґанізують клюби, порадні для матерей, садки для дітей, санаторії і ріжні культурно-освітні інституції, як бібліотеки та читальні.

Велика живучість ґільд вказує ясно, що ця праця жіноцтву дуже відповідає та що орґанізація жінок, які досі жили лише своїми домашніми заняттями, може мати великий вплив на позитивне формування суспільного життя.

Початки анґлійської ґільди.

Анґлія — батьківщина споживчої кооперації — дала теж почин до зорґанізування жінок кооператисток[2]).

Зорґанізування їх припадає саме на час, коли, під впливом демократичних кличів минулого віку, розвинулася на полі економічнім кооперація, а в соціяльному житті — побіч інших важних перемін — зазначилося змагання жінки до рівности — як що до права на працю, так і що до громадянських управнень.

Жінки змагали між іншим до того, щоби і ті, що не працюють фахово, поза своїм домашним огнищем, цікавилися суспільним життям та пізнавали його закони.

Кооператори признали відразу жінці рівні права, що перше, вже дякуючи демократичним засадам кооперативної орґанізації, а відтак з практичних оглядів, — тому, що жінка є орґанізаторкою споживання і, як така, має найбільший вплив на скупчення всіх закупів в кооперативі.

Щоби приєднати жінок до кооперації віддали кооператори жіноцтву сторінку в кооперативнім журналі »Кооперативні Новини«, а жінка тодішнього міністра освіти написала заклик до жінок, щоби вони не тільки купували в кооперативі, але теж приходили на збори та брали участь в управі тією інституцією, до розвитку котрої вони у великій мірі причиняються.

Під впливом цього заклику 7 піонірок оснувало 1883 р. „Women's Cooperative League“, — »Жіночу Кооперативну Ліґу«, що пізніше називалася Жіночою Кооперативною Ґільдою („Women's Cooperative Guild). При кінці 1883. р. повстало вже три філії Ж. К. Ґільди, а 25-літний ювілей виказував 500 філій і 25 тисяч членів. В останнім звіті зі своєї діяльности виказує Ж. К. Ґільда в Анґлії 1500 філій з 72 тисячами членів.

*) Література предмету: „Spółdzielczy Przegląd Naukowy“ r. IV. z. 12. i r. V. z. 1. „Angielska Liga Kooperatystek“ M. Orselti.

*) И. Озеровъ: Общество потребителей“ стор. 45—53. „Internationale Genossenschaftliche Rundschau“J. XXVI. Nr. 7.

Анґлійська жіноча ґільда не обєднує в своїй діяльности Шкоції і Ірляндії. Тут повстали ґільди, незалежні від анґлійської.

Члени ґільки — передусім жінки фабричних робітників і давніші робітниці фабрик.

Завдання і методи праці.

Завдання Ґільди переходили велику еволюцію. Спершу вони були чисто філятропійного характеру. Члени мали сходитися до свого клюбу, дещо прочитати про кооперацію, а при тім виробляти ріжні річи потрібні бідній дітворі. Але вже дуже скоро показалося, що ці завдання за вузькі, і перший обіжник ґільди так їх поширив на: 1) розповсюдження знання про кооперацію, 2) між тими, що вже знають про користи з кооперації, скріплювання зацікавлення кооперацією, 3) змагання до поліпшення положення жінки взагалі.

Теперішні завдання Ж. К. Ґільди зводяться до таких точок: 1) розвиток кооперації і суспільного життя взагалі і 2) підношення домашнього господарства.

Першою вимогою ґільди є вірність своїй кооперативній крамниці. Ґільда жадає, щоби кожний член ґільди був членом споживчої кооперативи, бував на зборах кооперативи і брав участь у її життю. Вона хоче, щоби кооператива була не тільки місцем, де полагоджуються закупна, але й осередком освіти та товариського життя. Це завдання має сповняти кооператива через орґанізування бібліотек, лєкцій, прогульок, концертів і вистав. В цілі кооперативного освідомлення членів, ґільда орґанізує відчити, лєкції, курси та видає брошури. Вона переводить конкурси на найкращі праці, а нагородою звичайно бувають дарові проїзди на краєвий зїзд ґільди або поїздки за границю.

Заки ґільда дійшла до цих ділянок праці, вона старалася при помочі лєкцій освідомлювати жінок про самоврядні орґанізації, про правне положення жінки та взагалі будити в ній зацікавлення суспільним життям. Займалися ґільди також пропаґандою за рівним виборчим правом для жінок та для політичного їх освідомлення орґанізували лєкції і зїзди.

Крім цього Ж. К. Ґільда цікавилася умовинами праці жінок та для інформацій збирала статистичні дані про час праці жінок, їх заробітки в кооперативних крамницях, про працю жінок в інших галузях промисловости (поза текстильною). Ґільда виступала проти надужить щодо часу праці, добивалася скорочення годин праці жінок, виступала за приняттям жінок — інспекторів і жінок лікарів для досліду над здоровлям дівчат, що працюють у фабриках. Ж. К. Ґільда домагалася поліпшення умовин праці у фабриках взагалі, бо вони, як у приватних фабриках, так і в кооперативних були доволі прикрі. На тій ділянці праця ґільди осягнула великі успіхи.

Як матері, цікавляться члени ґільди справою всесвітнього мира, піднесення рівня платень, поправи умовин праці і відпочинкових осель та санаторій.

Як господині, цікавляться вони орґанізуванням публичних чи кооперативних пралень, купалень і приміщення електричної енерґії в домашнім господарстві для улекшення праці.

Щоби зясувати собі великий круг зацікавлення Ж. К. Ґільди, досить навести кілька наголовків друкованих рефератів, які були до диспозиції філій: »Спільне виховання дівчаток і хлопчиків«, »Життя і обовязки громадянина«, »Про жіночу кооперативну ґільду«, »Жінка, як кооператор«, »Жінка і реформа закону про бідних«, »Фабричні закони«, »Про жіночі союзи«, »Індустріяльна система і родина«, »Веґетаріянська кухня«, »Приладження білля«, »Гіґієна«, »Положення жінки на сході«, »Няньки і няньчення дітей«, »Соціяльна і медична сторона питання про алькогольні напитки«, а з новіших питань: »Господарські причини безробіття«, »Новий закон про обезпечення«, »Нові засоби для розброєння«, »Новий наступ на кооперативні фінанси« (про підвищення податку від кооператив) і т. д.

В ділянці кооперації жінки добилися отвертого членства. В заранні кооперативного руху кожна родина могла мати в кооперативі тільки одного члена, а декотрі кооперативи мали застереження, що тим членом має бути мужчина. Є ріжні погляди на причини такого ставлення справи: перший пояснює, що перед війною ще замало була розвинена кооперативна продукція і тому великі оборотові капітали в кооперативі не мали примінення. Другою причиною було те, що боялися, щоби через членство жінок в кооперативі чоловіки не перестали нею цікавитися. Дальшою причиною було те, що членство чоловіка і жінки не збільшувало закупна даної родини.

Однак, коли зросла кооперативна продукція, зросли теж потреби на більші фонди і тоді жінки дістали можливість вступати в члени кооперативи. Тепер припускають (хоч статистики в цім напрямі нема), що половина всіх членів анґлійської кооперації — це жінки.

Крім осягнення отвертого членства і поліпшення умовин праці в кооперативних фабриках Ж. К. Ґ. причинилася теж і до побільшення збуту кооперативних продуктів.

Велику вагу кладе ґільда теж на орґанізування ріжних вистав та забав для дітей, щоби таким чином від найменших літ зацікавлювати дітей кооперацією і звязувати їх почування з кооперативою.

Метода праці є слідуюча: кожна філія є самостійною у своїй праці, однак екзекутива підготовляє деякі пекучіші питання, випрацьовує реферати і подає їх до прочитання і для дискусії філіям. Ці їх основно в себе обговорюють і дискутують. На конґресі відпоручників переводять ще раз над ними дискусію, вирішують і приступають до переведення рішень в життя.

Питомою прикметою Ж. К. Ґільди є те, що вона має у своїх рядах велике число бесідниць, бо представниці екзекутиви є прелеґентками для секцій, секційні ради служать рефератами для округів, а округи для філій. Ж. К. Ґільда спеціяльно звертає увагу на вироблення бесідниць з поміж своїх членів; в тій цили орґанізує прилюдні дискусії, а в першій мірі примінює т. зв. „Question Bot". Це є скриночка, в яку кожна присутня жінка кидає картку з якимсь питанням, а відтак кожна з них витягає одну картку і її завданням є з місця відповісти на поставлене питання. Це дуже причиняється до скорого зорієнтовання в предметі, швидкої відповіди і обзнакомлює з цілою низкою найріжнороднііших питань з области кооперації.

Орґанізаційна схема.

Орґанізація Ж. К. Ґільди представляється слідуючо: основною клітиною орґанізацій є ф і л і я, котра може мати не менше 10 членів. Філії лучаться в о к р у ж н і о р ґ а н і з а ц і ї, а ті в с е к ц і ї. Округів є 45 а секцій 8. На чолі округ стоять окружні комітети, а на чолі секцій — секційні ради. Їх вибирають філії, з котрих кожна має один голос на 25 членів.

Екзекутивою Ж. К. Ґільди є Центральний Комітет, що складається з предсідниці і секретарки, 8 голов секційних рад. Секретаркою є професіоналка, а предсідницею є все якась визначна громадська діячка, котра сповняє цей уряд безплатно. Ця безкористність — як твердять анґлійські кооператорки — боронить рух перед бюрократичністю й шабльоновістю та забезпечує йому великі ідейні цінности.

Найвищою інстанцією Ж. К. Ґільди є річний конґрес, на котрім є заступлені всі округи, секції і філії одною представницею на 25 членів.

Фінансово спирається Ж. К. Ґільда на підмозі анґлійської Кооперативної Унії і гуртівні, але ця підмога є відносно дуже мала, якщо взяти на увагу великі заслуги і успіхи Ж. К. Ґільди.

В А н ґ л і ї повстала 1906 р. теж мужеська кооперативна ґільда, але спроби навязати співпрацю між ними досі не увінчалися успіхом.

Ж. К. Ґільда співпрацює з управою Кооп. Унії та навіть творить мішані орґани з її орґанізаціями для спеціяльних акцій, як напр. боротьба з боргами, приєднання членів і інші.

Ювілей 50-ліття.

В 1933 р. святкувала Ж. К. Ґільда 50-літний ювілей свого існування. Присутніх було поверх 1600 осіб: делеґаток ґільди, представниць британської кооперації, Міжнародного Кооперативного Союзу, Міжнародної Жіночої Кооперативної Ґільди і представниці 9-ти чужинних ґільд. Від кооп. секції Союзу Українок була теж представниця, п-і Н. Селезінкова.

Предсідниця ґільди при отворенні конґресу згадала про працю і жертвенність піонірок, що вибороли для жінок право займатися громадськими проблємами. Далі предсідниця згадала, що, хоч кооператори признали жінці рівні права з чоловіком, то однак до 1883. р. всю працю в управах кооператив, як і соціяльну працю виконували мужчини. А жінки творили лише 99% покупців у кооперативах. Творення плянів і проєктів кращого завтра були виключною областю чоловіків. В тій атмосфері зродилася Ж. К. Ґільда та дала можність жінці переступити поріг її домашнього огнища та побачити візію кращого, чистішого світу.

Відтак предсідниця Між. Кооп. Ґільди передала привіт від Міжнародного Кооперативного Союзу Ж. К. Ґільді, що стала прообразом всіх інших жіночих кооперативних орґанізацій. Вона теж передала анґлійській ґільді на спомин міжнародний прапор. На прапорі видно веселку і сонце з 15 лучами. В сонці кошик для закупів та ініціяли Міжнародної Кооперативної Жіночої Ґільди. Краски пояснила Предсідниця Між. Кооп. Ґільди так, що біла це краска материнства, синя вірности і зелена надії. Веселка є символом міжнародного обєднання, а 15 лучів сонця це 15 жіночих кооперативних ґільд членів Між. Кооп. Ґільди.

Відтак промовляла міс Давейс, зазначаючи, що кооператорки мусять впливати на свої уряди, аби були перервані зброєння і щоби міжнародня господарська конференція визволила народи з капіталістичного гнету.

Як вислід цеї промови і дискусії винесено дуже острі резолюції в напрямі всесвітнього роззброєння.

Крім того зїзд займався справою зменшення годин праці, поправою відносин у найбідніших дільницях та вихованням і опікою над дитиною.

Закінченням конґресу була демонстрація в Crystal Palace. Було там поверх 15.000 кооператорів, що виповнили партер і ґалєрію великої палати, приголошені були численні промови і привіти. Велике оживлення внесли в це свято дефіляда 8 секцій Ж. К. Ґільди, з котрих кожна йшла в окремім строю та з відповідною квіткою, відзнакою своєї округи.

Евгенія Вербицька.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Між кооперативною теорією і практикою.

В попередних числах »Кооп. Республики« за 1934 р. подав я спробу характеристики персоналу кооператив для загального закупу і збуту (крамарів) та розпочав заповіджений огляд праці проводу цих кооператив, в першу чергу подавши форми совісного та несовісного урядування справників, цих начальних директорів сільських кооператив.

Тепер спробую подати огляд праці решти членів проводу кооператив (скабників, книговодців) та начеркнути діяльність надзірних рад та контрольних комісій тих-же кооператив*).

2. Праця скарбника.

На посаду касієрів в низових кооперативах для загального закупу і збуту звичайно вибирають більш-менш заможних людей.

На загальних зборах кооперативи, в часі виборів керуючих орґанів, висувають, як найліпший і, в даному випадку, своєрідний аґітаційний засіб: заможність кандидата на касієра, з натиском підкреслюючи, що в разі нововибраний касієр спроневірить повірені йому кооперативні гроші, то »буде з чого« ці гроші назад повернути до кооперативи.

Отже, на зборах не звертається жадної уваги не тільки на кооперативну освідомленність, але навіть на якість характеру нового претендента на посаду касієра, ц.-то — на його моральну вартість, чисто сердечно припускаючи навіть евентуальність манка за його урядування.

Ці, в кожнім разі мало-приємні припущення все-ж не ображають чести кандидата, який такого рода докази своїх касієрських здібностей приймає без протестів з самовдовільною усмішкою людини, що добре знає собі ціну.

Арґумент багацтва завше тут перемагає й збори без жадної опозиції нового касієра обирають.

До рідкости належать случаї, коли функції касієра переймають на себе незаможні одиниці. В таких випадках ці кандидати-незаможники звичайно або мають за собою поруку заможних людей (прим. — підписані векслі), або посідають добру опінію села, як незвичайно чесні та совісні люди.

---

*) Початок цієї статті д-ра П. Панченка див. ч. ч. 1 і 3 »Кооп. Респ.« за 1934 р. В ч. 3 »Кооп. Респ.« опущено заголовок статті: »Між кооперативною теорією та практикою«. Замісць него надрукований наголовок: »Праця членів управ кооператив для загального закупу і збуту« — належить перенести нижче, як підзаголовок, між рядки 15—16 перед словами: »Як відомо«... з додатком I. перед згаданим підзаголовком.

Редакція.

Праця касієрів в кооперативах для загального закупу і збуту — не є складною. Згідно з вимогами статута — зводиться вона до провадження касової книги та приходування, розходування і переховання грошей. Обовязки ці не вимагають якоїсь особливої вправи чи уміння.

Однак і ці прості обовязки також не завше використовуються вповні і як слід.

Описуючи працю касієрів низових кооператив для загального збуту і закупу, поділяю їх на слідуючі види, а саме:

а. Скарбників-манкарів більшого і меншого розміру.
б. Скарбників типу: »що книжки покажуть«.
в. Скарбників свого рода „honoris causa“.
г. Скарбників-скрупулянтів.

а. Скарбники-манкарі більшого і меншого розміру.

Скарбників цего типу вже можна здалека розпізнати. Довідавшись, що до кооперативи приїхав ревізор, такий касієр звичайно перший ставиться на місце, пропонує ревізорові, що він підшукує для нього найліпшу кімнату на селі, постарається про вікт та всі вигоди, бо він вже добре знає, що потрібно інтеліґенту на селі, щоби добре почуватися. Таку хату дійсно віднаходить, нікому не дає доторкнутися до валізи ревізора, власноручно і з явною до неї пошаною відносить її до замовленої хати і відпроваджує туди ревізора. Тут-же при нім віддає господареві хати рішучі розпорядження про те, як і що треба »пану інспектору« зварити, як треба випалити піч, щоб »не смерділо«, яку постіль треба дати і т. д., і т. д. Від тої хвилі не відходить від ревізора ні на крок (бо має страх, щоби під-час його відсутности хто-будь інший, непокликаний, нічого злого про него не сказав), старається бути ревізорові в кожній мінуті помічним, радо подає йому всі потрібні й непотрібні інформації, леститься і взагалі старається зробити як найліпше враження та до де-якої міри навіть заприязнитися.

Які міркування кладе скарбник в основу цієї своєї поведінки, не трудно здогадатися. В таких тяжких випадках свого касієрського життя, як ревізія кооперативи, та до того ще маючи на сумлінню не викрите, але неминуче манко, касієр-манкар ратується, як може. І хоч дуже добре знає неминучість близької для нього катастрофи, все-ж в глибині своєї душі має таку-сяку надію. Ану-ж ревізор манка не відкриє? А коли й відкриє — то може краще поставиться до такої ввічливої, услужної людини, як він? А може й частину манка подарує?

Іншої вдачі скарбники-манкарі, довідавшись про приїзд ревізора, довший час не зявляються до кооперативи. »Годину, як поїхав в ліс по дрова«, чи »тільки-що у важливій справі виїхав до міста«, — так пояснюють відсутність переляканого ревізією касієра-манкара його родина. Все-ж довго критися поза хатою

(чи поза селом) не можна, і тому, звичайно, пізно вечером або ранком слідуючого дня, коли перший переляк мине, являється такий »директор« до кооперативи з касовою книжкою в руках і без гроша в кишенях.

Не маю змоги за браком місця змалювати всю ріжнобарвність поведінки скарбників-манкарів в таких тяжких випадках їхнього життя, як ревізія кооперативи. Однак, веселі чи сумні, соромливі чи нахабні, услужливі чи ні — всі вони майже без винятку сходяться в однім, а саме: оспорюють викрите манко, оспорюють з більшою чи меншою впертістю,в залежності від своєї вдачі та анальоґічної »практики« в минулому. І коли вже бачуть, що справі не поможуть, відразу мякнуть та в більшости випадків погоджуються викрите манко добровільно заплатити. В рідких випадках найбільш уперті віддають справу на судову дорогу, гадаючи, що може там їм щастя усміхнеться. Але, звичайно, заводяться в своїх надіях, відпокутуючи в значно ж більшій мірі свою, ні на нічим не основану впертість і злу волю.

Скарбників цього типу тепер вже не так часто зустрічаємо по низових кооперативах. Від довшого часу повітові кооперативні центри провадять з ними рішучу боротьбу. Ця боротьба дала вже поважні результати. Належить стреміти й надалі всіми і безпосередніми засобами, напр. частою контролею і посереднім шляхом кооперативного виховання мас, цей негативний тип касієрів-манкарів цілковито усунути з життя кооператив. Ще трохи зусилля та належної праці в цьому напрямі й бажана ціль напевно здійсниться.

б. **Скарбники типу »що книжки покажуть«.**

Це здебільшого веселої вдачі люди. На запиті: »яку готівку маєте«? — з веселим усміхом відповідають: »що книжки покажуть«! — »Як покажуть книжки 100 зол., то буде 100, як покажуть 300 зол., то буде 300, а як нічого не покажуть — то нічого й не буде«! І дійсно, як говорять, так і роблять! Слова не розходяться у них з ділом!

Такого типу скарбники, річ ясна, манка ніколи не мають, бо на кожне сальдо каси — годяться, показуючи для провірки готівку. Це дуже цікавий тип кооперативних скарбників. При добрім книговодстві вони не роблять матеріяльних шкід своїй кооперативі, кожночасно погоджуючись на таку касову готівку, яку »книжки покажуть«.

Цікаво, що дуже часто такого типу скарбники зовсім не провадять жадних записів в своїх касових книжках, сміло довіряючи всьому тому, що книговод напише, а ревізор усталить.

Може це й непозитивний тип касієра, однак (при добрім та совіснім книговодстві) тип в кожнім разі не шкідливий для кооператив.

Скількість їх є незначною з помітною тенденцією до зменшування та цілковитого зникнення з життя сільських кооператив.

в. Скарбники свого роду „honoris causa".

В своїм поділі дав я цього рода скарбникам таку почесну назву не тому, що вони чимсь незвичайним прислужилися своїй кооперативі й кооператива їм за це чимось віддячилася... Ні! Ані вони кооперативі, ні кооператива їм нічим не зобовязані. Почесна назва тут є результатом цілком іншої причини, яка має на меті підкреслити лишень те, що такого »гонорового« типу скарбники звичайно нічогісенько з обсягу своїх прямих обовязків не роблять, уважаючи свою посаду свого рода платним (чи безплатним — як прийдеться!) відпочинком, а себе — касієрами „honoris causa".

Це є новий і, правда, теж досить рідкий оказ скарбника, який вже майже цілковито зникає з життя низових кооператив.

Наведені в горі два перші типи скарбників — в більшій скількости випадків самі провадять касові книжки; в меншости — цю працю виконують за них книговодці дотичних кооператив.

Скарбники, що провадять самі касові книжки, ведуть їх, як уміють: одні добре, другі зле. Але до рідкости належать факти доброго підсумовання. Звичайно, до книжок вписуються орудки кооператив, а підсумовання книжок нерідко залишається до нагоди люстрації, евентуально, ревізії кооперативи.

Недоцільність такого провадження касових книжок є очевидна! Така практика свідчить, що касієри або зовсім не уявляють собі ваги провадження касових книг, або, коли й мають про те де-яку уяву, то з лінивства, чи з якоїсь іншої, тільки їм відомої причини, не бажають цего підсумовання робити. Однак, в першім і другім випадку — практичний результат є той самий: книга розходиться зі своїм прямим призначенням: кожночасово виказати той чи інший стан готівки та — в разі сумніву — її сконтролювати. Можна тому без перебільшення ствердити, що в більшости випадків книжки провадяться у нас не для вигоди самих касієрів, а тільки з тих причин, що так робити наказують РСУК та дотичні повітові кооперативні центри.

Належить тому ролю та значіння касових книжок при кожній нагоді відповідно пояснювати проводу кооперативи, привчаючи скарбників, у їх-же власнім інтересі, до сумлінного, правильного та постійного провадження касових книжок з конечним підсумованням вписаних орудок.

Щоби цю дуже важливу справу поставити на належну височінь — не зашкодило-б в деяких випадках рецідіву примінювати ті чи інші репресійні міри (прим. — грошеві кари). В цей спосіб дуже скоро позбудемося непідсумованих книжок, що в часі провірки кооператив так псують нерви та приносять неприємні несподіванки касієрам у виді більших чи менших касових недостач.

г. Касієри — скрупулянти.

Цей позитивний тип починає все більше та більше витісняти собою наведені типи скарбників.

Солідний, совісний — ось прикмети касієрів цего типу. Звичайно, касові книги завше знаходяться у них в дуже добрім стані, а гроші — до сотика годяться зі сальдом касової та ліквідаційної книг.

Приємно мати діло з цего рода скарбниками! Ще більш приємно пізнавати, що цей позитивний тип касієрів помітно вже у нас переважає. Маючи за такий, розмірно короткий час праці такий людський дорібок, можемо вже сміливо дивитися вперед, не боючись за майбутність нашого кооперативного будівництва.

(Кінець буде).

П. Панченко.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД І ТЕРИТОРІЯЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ КРЕДИТОВИХ КООПЕРАТИВ В ПОЛЬЩІ.

Квартальні бюлєтені Державної Кооперативної Ради про рух вкладок і стан позичок в обєднаних ревізійними союзами кредитових кооперативах Польщі обіймали в першому квартали 1933 р. 4.965 кооператив і в четвертому квартали — 5.060 кооператив, на 5.437 всіх кредитових кооператив, які належали до ревізійних союзів в дні 1. І. 1933 р.

Поділ кредитових кооператив на національні ґрупи в IV. квартали 1933 р. представляється так:

національні ґрупи:	число кооп.	в %%	% насел.*)
кооперативи 8 польських союзів	3.375	66,7	69,2
кооперативи 2 українських союзів (РСУК — 404, РРС — 34)	438	8,7	15,2
кооперативи 5 німецьких союзів	457	9,0	3,0
кооперативи 4 жидівських союзів	790	15,6	4,6
інші національности	—	—	4,6
Разом кооп. 19 нац. союзів	5.060	100,0	100,0

З порівнання процентової участи поодиноких ґруп національних союзів в числі кооператив і участи дотичних національностей в числі населення бачимо, що німці мають три рази більше кооператив, ніж приходиться на них населення, жиди два рази більше, а українці майже два рази менше. У поляків процент кооператив також менший від проценту населення, але ця ріжниця невеличка. Отже щодо числа кредитових кооператив, у відношенні до числа населення, то на першому місці стоять німці, а на останньому українці. Правда, значна частина

*) Після офіціяльних даних перепису 1921 р.

кредитових кооператив РСУК не увійшла до квартальних зіставлень, але такі кооперативи мали й інші союзи.

Територіяльне розміщення кредитових кооператив після воєвідств представляється слідуючо:

Воєвідство:	число кооп.	в %%	% насел.
Білостоцьке	258	5,1	5,2
Келецке	353	7,0	9,2
Краківське	493	9,7	7,2
Любельське	297	5,9	7,7
Львівське	650	12,8	9,8
Лодзьке	282	5,6	8,3
Новоґрудське	159	3,1	3,3
Поліське	135	2,7	3,5
Поморське	216	4,3	3,4
Познанське	398	7,9	6,6
Станиславівське	325	6,4	4,6
Шлезьке	249	4,9	4,1
Тернопільське	398	7,9	5,0
Варшавське з Варшавою	389	7,7	11,6
Віленське	163	3,2	4,0
Волинське	295	5,8	6,5
Разом	5.060	100,0	100,0

Коли відношення між процентовою участю кожного воєвідства в числі кооператив і числі населення приняти за покажчик густоти сітки кредит. кооперації, то найгустішу сітку малиб галицькі воєвідства: краківське, львівське, станиславівське і тернопільське, а відтак воєвідства познанське, поморське і шлеське. В усіх цих воєвідствах процент кооператив є вищий від проценту людности, при чім найвищий він є в воєвідствах львівському, тернопіл., краківському. В кількох воєвідствах процент кооператив і процент населення майже однаковий (білостоцьке, новоґрудське), а в решті воєвідств процент кооператив є значно нижчий від проценту населення, при чім найнижчий він є в варшавському воєвідстві разом з містом Варшавою, відтак у лодзькому і келецькому воєвідствах.

Коли брати воєвідства ґрупами, після колишніх »заборів«, то на перше місце по числу кредитових кооператив у відношенні до числа населення треба поставити колишній австрійський »забор«, на другому місці — пруський »забор«, а останнє місце займає російський »забор«.

На території пяти воєвідств з українською національною більшістю (львівське, станиславівське, тернопільське, волинське, поліське) було разом 1803 кредитових кооператив, або 35,6% всіх кредитових кооператив Польщі. Населення цих воєвідств становить 30,1% населення цілої Польщі.

Яке процентове відношення кредитових кооператив в поодиноких воєвідствах з українською більшістю населення, до загаль-

ного числа кредитових кооператив цих воєвідств, це видно зі слідуючого зіставлення:

Воєвідство:	всіх кооп.	в %%	% насел.
Львівське	650	36,0	32,5
Станиславівське	325	18,0	15,5
Тернопільське	398	22,1	16,7
Волинське	295	16,4	23,6
Поліське	135	7,5	11,7
Разом	1.803	100,00	100,0

Як бачимо, в межах пяти воєвідств з укр. більшістю розміщення кооператив є менше рівномірне, ніж в цілій Польщі, при чім з порівнання процентової участи поодиноких воєвідств в числі кооператив до числа населення виходить, що найгустішу сітку кредитової кооперації маємо в тернопільському воєвідстві, відтак у львівському, а на кінці у станиславівському; — в усіх цих воєвідствах процент кооператив вищий від проценту населення. У волинському і поліському воєвідствах процент кооператив значно нижчий від проценту населення.

На 1803 кредитових кооператив, що знаходяться на території пяти воєвідств з українською більшістю було 398 кооператив РСУК, або 22,1%, в той час, коли українське населення становить около 63,0% до загалу населення цих воєвідств. Як що до кооператив РСУК додати 34 кооперативи РРС, що входили до квартальних зіставлень, хоч вони не всі лежать на території згаданих воєвідств, тоді процент укр. кооператив піднесеться до цифри 24,0.

Яке місце в поодиноких воєвідствах з українською більшістю займають кредитові кооперативи РСУК, що увійшли до квартального бюлєтеню Кооперативної Ради за IV. квартал 1933 р,. це видно зі слідуючого зіставлення:

Воєвідство:	всіх кооп.	укр. кооп.	укр. кооп в %% до всіх
Львівське	650	147	22,6
Станиславівське	325	100	30,8
Тернопільське	398	133	33,4
Волинське	295	16	5,4
Поліське	135	2	0,7
Разом	1.803	398	22,1

З цього зіставлення бачимо, що на території пяти воєвідств, де українці становлять майже дві третини населення (63,0%), мають вони ледво 22,1% (зглядно 24,0%) кредитових кооператив, отже приблизно одну четверту частину, а три четвертих кооператив належить до інших національностей. Найвищий процент кооператив приходиться на українців у тернопільському воєвідстві (33,4%), відтак в станиславівському (30,8), найнижчий процент на Поліссю (0,7) і на

Волині (5,4). Середнє місце займає львівське воєвідство; тут процент майже рівний до % краєвого (22,6).

Отже наш край під оглядом орґанізації кооперативного кредиту є опанований на 3/4 національними меншостями, що становлять округло 1/3 його населення.

З цього стану річей українські кооперативні діячі мусять зробити відповідні практичні висновки.

Андрій Жук.

ДАЛЬША КРИТИКА НОВЕЛІ ДО КООП. ЗАКОНА.

Як відомо, новеля до кооп. закона ще не оголошена в деннику законів і мабуть, з огляду на поправки внесені сенатом, прийде ще раз до сойму.

Орґан познанської »Унії Кооп. Союзів« „Порадник Спулдзєльні„ у передовиці 8. числа обговорює зміни, які малиб бути внесені новелею; друга стаття автора Г. С. п. з. »У світлі фактів« полємізує з арґументами, що їх наводив віцеміністер п. Л. Козловскі в соймі, оборонюючи свій законопроєкт.

З того видно, що польські кооперативні круги, мають ще надію на якісь зміни у загрожуючій цілій кооперації новелі.

КООПЕРАЦІЯ »ЗЄДНОЧЕНЯ«.

Як відомо, польська рільнича кооперація типу Стефчика, обєдналася у верховну орґанізацію п. н. »Зєдноченє«.

На день 1. січня 1933 р в склад Зєдноченя входило 5 ревізійних союзів (Патронат Рільничих Кооп-в у Львові, Ревіз. Союз Рільн. Кооператив у Варшаві, Союз Рільничих Спілок в Тешині, Райфанзенський союз в Катовицях і Ревіз. Союз Рільн. Кооп-в в Торуню). В тих союзах працює 9 господ. централь, в чому 3 фінансові (Центральна Каса Рільн. Сп., Союз Рільн. Сп. в Тешині і Пол. Банк Райфайзена в Катовицях), 4 централі хлібор.-торговельні (Варшава, Краків, Вильно, Торунь) і 2 централі молочарських спілок (варшавська і краківська).

Тих 5 ревіз. союзів обєднували на початку 1933 р. 3929 кооператив, в тім 2792 кас Стефчика, 48 інших кредитових кооператив, 842 молочарських спілок, 126 хлібор.-торговельних, 8 кооп. синдикатів і 113 »ріжних« кооператив. За рік 1933 це загальне число зменшилося о 194 кооператив, через викреслення нельояльних і ліквідацію упавших кооператив. Число членів зменшилося теж: з 999 тисяч до 964 тисяч.

Каси Стефчика зменшилися числом незначно, убуло 62, уділи зменшилися о 515 тис. зл. Суспільні фонди зросли з 11.9 міл. зл. до 14.1 міл. зл. (зріст о 2,2 міл. зл.). Сума уділених позичок: 114.4 міл. зл. (перед роком 124.9 міл.). 63.8% тих позичок уділено з місцевих фондів, решта з банкових кредитів. Перед роком цей відсоток був менше корисний — 59.6%. — Сума вкладок 40 міліонів зл. (перед роком 44 міл.). Але пересічне число вкладників на кооперативу збільшилося: з 92 на 94.

Молочарські спілки в 1932 р. зменшилися числом з 927 до 842. Достава молока впала з 320.2 міл. літрів до 244.9 міл. л. За 1933 рік поправилися відносини у варшавськім Молоч. Союзі: достава зросла о 19%.

Хліборобсько-торговельні кооперативи (»Рольнік«-и) потерпіли від кризи найбільше з усіх видів. Зі 126 кооп-в частина заломилася і є в ліквідації — головно через спад цін і невиплатність довжників-хліборобів. Ті, які пристосувалися до змінених умов, розвиваються; обороти хлібор. продуктами у тих кооперативах ростуть.

В ґрупі »ріжних« кооператив добре розвиваються кооперативи пасішників, продуцентів риб, для збуту худоби і безріг.

СОЮЗ ПОЛЬСЬКОЇ СПОЖ. КООПЕРАЦІЇ »СПОЛЕМ« В 1933 Р.

Постійні власні фонди Союзу »Сполем« зросли 1933 р. з 3,898.000 зл. до 4,070.000 зл. Зате уділи змаліли на 100.000 зл. (кругло) і є тепер 1,644.838 зл. Вартість продукції союзних продукційних заведень у Влоцлавку, Кєльцах, млинів у Соколові і Радомску (згорів в червні м. р.) і пачкарні в Лодзі була 4,818.000 зл., о 1,250.000 зл. менше, як у 1932 році. Причинами були: знижка цін взагалі, пожежа млина в Радомску, а що до мила спеціяльно, то ще конкуренція могутнього заграничного концерну Шіхта. Мимо того зросла вартість продукції муки, оцту, муштарди і сірого мила.

Білянс Банку спож. кооперації »Сполем« виказує дальший розвиток тої молодої установи. Власні капітали Банку були 555.000 зл., щадничі вкладки зросли у порівнанні з попереднім роком о 300.000 зл., разом 1,626.000 зл., чиста надвишка зл. 33.280. Банк відкрив у 1933 р. філію на Жоліботу.

НАЙБІЛЬША ПОЛЬСЬКА СПОЖ. КООПЕРАТИВА.

Найбільша польська споживча кооператива це »Повшехна Спулдзєльня Споживцуф« в Лодзі. Веде 64 склепи, пекарню, склад опалу, має 326 працівників. Помимо важкого положення лодзьких робітників, в крузі яких працює кооператива, її обороти в 1933 р. впали тільки о 200.000 і держаться цифри 6,889.556 зл. Надвишка за цей рік була 113.000, пекарня випекла 3,170.000 хліба.

ПОМЕР АНТОНІО ВЕРНЯНІНІ

11. квітня ц. р. помер в Римі провідник передфашистівського кооп. руху в Італії. Під кінець 1925 р. він утратив місце секретаря Союзу Італ. Кооператив, який перебрали у свої руки фашисти. Верняніні був приклонником Шарля Жіда і перекладав його писання на італійську мову. Свою кооп. каріеру розпочав в рідному місті Реджіо Емілія, де розбудував т. зв. інтеґральну кооперативну систему. Селян провінції Реджіо Емілія орґанізував в кооперативи для аренди і праці, а робітників у споживчі і кредитові спілки. Всі ж вони були обєднані на базі орґанізації споживачів. Переселившися з Реджіо Емілія до Міляно — було це у 1917 році — союз італійських кооператив тоді був ще невеликою орґанізацією. Дякуючи праці Верняніні, союз почав грати в Італії визначну ролю; на зовні мав союз соціялістичну марку. Друзі Верняніні протиставилися в кооперації різко фашизмові і це привело відтак до відомих наслідків для союзу і для самого Верняніні, якого вини тут було найменше.

Хоч многі з його політичних другів пішли на еміґрацію, то Верняніні остався в Римі та даремно пошукував для себе відповідного заняття. Пробував наблизитися до фашистів і посилав статті до римського часопису »Кооперативна праця«, але цей фашистівський кооп. часопис помістив лише дві перші статті і на цьому покінчилося співробітництво Верняніні. Помимо того всетаки в останніх роках Верняніні примирився з фашизмом. Помер у 73-ому році життя в дуже песимістичному настрою, хоч свіжий духом.

В. Тотоміанц.

Від редакції: Саме в цьому числі К. Р. містимо реферат зі статті покійного італійського кооператора в орґані Міжнар. Кооп. Союзу і уваги, які до його статті поробила редакція Міжн. Кооп. Огляду. В квітневому ж числі цього орґану поміщена ще одна стаття В. (передсмертна), в якій він відповідає на уваги редакції М. К. С. Признає, що італ. кооперативний устрій, це форма забезпечення приватних інтересів, але з другої сторони вважає, що ця система вводить всетаки певну контролю над господаркою приватного капіталістичного підприємства і веде до господарського солідаризму.

Просимо П. Т. Передплатників заплатити передплату за „Кооперативну Республику" на 1934 р., а пп. післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

СЕРЕД КНИГ І ЖУРНАЛІВ

Українська молочарська кооперація в 1932 році. Опрацював **др. В. Лопатнюк,** Львів, Кр. Мол. Союз »Маслосоюз«, 1934. Стор. 56. 8⁰.

Цю статистично-економічну розвідку викликало життя. Орґанізаційна перебудова нашого кооп. молочарства, перехід на форму районових спілок, опертих на членстві фізичних осіб, і звязана з тим дискусія про те, яка форма мол. кооператив краща, льокальні чи великорайонові — піддали управі М. С. думку про потребу серіозного розбору питання на основі циферних даних. До того прилучилося ще багато обставин, що рік 1932 був взагалі тяжкий для молочарства, з причини нової обнижки цін масла і якийсь час було у нас навіть занепокоєння дальшою долею наших молочарських спілок. Др. Лопатнюк зробив свою роботу солідно і з видною любовію. Статистичне обслідування, зроблене ним, дає всебічний розгляд питання: котрі молоч. кооперативи більше рентовні: чи ті, що мають малу, чи ті, що мають велику пересічну денну доставу молока. Відповідь є така, якої можна було відразу сподіватися: в користь кооператив з великою доставою. Тим самим дослід дра Л-а ще раз підтверджує відоме економічне правило, що ті підприємства стоять краще, яких продукційна здібність більше використовується.

Дослід дра Л—а зискав-би ще на науковій доказовій силі, якби він дещо інакше ґрупував кооперативи, що були предметом обслідування. (Автор поділив кооперативи на 8 ґруп після кількости доставленого молока). Річ в тім, що на наш погляд краще булоб уґрупувати кооперативи не після числа літрів доставленого молока, а прим. після кількости збірень, себто після величини району діяльности кооперативи. Бо при тому поділі, який дав автор, не є виключене, що в ґрупу з низькою пересічею достави попала кооператива з великим районом і навпаки. Таке уґрупування кооператив висунулоб на видне місце саму основну проблєму, про яку розходилося: які саме спілки рентовніші; **з вузьким,** чи **з широким** районом діяльности? Бо, як знаємо, не завжди спілки з великими районами мають багато молока, а, теоретично беручи, може трапитися, що спілка з малим районом, матиме значну кількість молока, коли прим. добре платить, або коли її район взагалі багатий на молочну худобу.

Дослід, започаткований др. Лопатнюком для р. 1932, на стілько цінний, цікавий і повчаючий, що його вартоби продовжувати і для дальших років. Очевидно, що при задержанні дотеперішнього способу ґрупування моглоб трапитися, що кооператива, що була 1932 р. у нижчій ґрупі, появиться в 1933 р. у ґрупі вищій або навпаки. Це очевидно зменшилоб вартість цілого досліду.

На загал, в окремих елєментах, що підлягли дослідові, видно правильну степенованість у ґрупах. Чи взяти пересіч товщевих одиниць на 1 ґк масла, чи виплату доставцям за молоко, чи пересічі коштів перерібки — бачимо приблизно правильне зростання цифр в окремих ґрупах, в некористь ґруп з меншою доставою. Та все таки трапляються відскоки від лінії (прим. випадок з одною кооперативою з невеликою доставою, але з високою виплатою за товщеву одиницю, якого випадку не дається вповні пояснити доставою повного молока для міста, бо така достава могла мати місце і в других кооперативах; другий такий випадок це за великий зріст коштів виробу масла в VI. ґрупі, коли слідуюча за нею VII. ґрупа має значно менший зріст, хоч повинна, льоґічно беручи, мати ще більший відсоток зросту.

Такі і подібні відскоки можуть бути наслідком саме такого крітерія клясифікації кооператив, який взято за підставу. Не беремося цього твердити, не маючи в руках сирого матеріялу, висловлюємо тільки здогад.

К. К.

Пляни осушення Полісся. Праці урядової комісії для вироблення пляну осушення поліських болот добігають кінця і в звязку з тим у польській пресі знову підносяться голоси, заохочуючі до приспішення самої акції. Довшу статтю пера пок. інж. Корнеллі (українця з роду) помістив перед пару міся-

цями львівський »Рольнік«, а оце саме вертає до цієї теми варшавський „Samorząd“ (ч. 14). Цей останній орґан у статті інж. Гернічка говорить отверто про властиві цілі, яким має служити меліорація. Ось вони:

1. осаднича кольонізація Полісся »перелюдненим« населенням західних промислових округів Польщі;

2. піднесення господарства самого Полісся;

3. стратеґічне піднесення теренів Полісся, через ужиття води для скріплення оборони східної границі.

Переведення цілого пляну мельорації, навіть у зменшених розмірах, вимагатиме вкладу 200—300 міліонів злотих. Де ті гроші узяти? На те питання дає відповідь п. Гернічек, на наш погляд капітальну. Ось вона:

»сфінансування меліорації Полісся є сьогодня можливо лише з бюджету держави при участи чинитьб в натурі заінтересованого населення і повітових самоврядувань.

Коли мова про бюджет держави — все в порядку. Але коли автор вимагає шарварків з боку поліського селянства, на роботи, які мають дати землю в першій мірі кольоністам зі заходу і військовости, то справа вже не зовсім в порядку. А й третє джерело — повітові самоврядування — що це таке? Не є це знову ж таки той самий поліський селянин, який удержує бюджети тих повітів своїми податками?

Претенсії п. Гернічка йдуть дійсно за далеко.

„Кооперація в корпоративній державі“ — погляд Італіїця. „Internat. Genonenschaftliche Rundschau“ — в числі за лютень — приносить статтю Італійця Верняніні, який старається погодити з собою кооперативну і корпоративну засади. Пан В. стверджує і твердить, що обі системи мають одну ціль, а саме: підпорядкувати приватний інтерес добру загалу. Питання тільки в тім, чи кооперативи в корпоративній державі можуть дійти до більшого і кращого розвитку, до розширення своїх компетенцій, своїх продукційних і торговельних ділянок, та чи кооперація дає кращі вигляди на розвиток народнього господарства, ніж приватна спекуляція. Автор думає, що коли обєднання праці і капіталу, що його здійснила фашистівська корпоративна держава, має бути засобом для соціяльного поступу, то воно мусить розвязати питання розподілу вироблених товарів. Отже для споживчої кооперації належиться правне місце в корпоративній державі, бо вона заводить рівновагу між виробництвом і спожиттям.

До тої статті італійського кооператора, який, як бачимо, намагається випросити у фашизму помилування для кооперації, додала редакція „Int. G. R.“ замітку такого змісту: „Мнимі чесноти фашизму це ніщо інше, як новий політичний плащик, накинений на старий господарський режім, плащик, що має прикрити пошарпане лахміття системи, яка стремить до зиску і яку хоче повалити кооперація. Фашизм ограблює робітників і споживачів з єдиної форми соціяльного впливу, яка їм взагалі доступна. Фашизм не дає кооперації ніяких таких вигід, якіб можна було прирівняти до автономії, незалежности і свободи плекання демократичних ідеалів, які кооперація має в демократичному устрою“.

(Корпорації — це в Італії загальнодержавні офіціяльні обєднання продуцентів, подібно як в Польщі є торговельні, промислові, ремісничі, рільничі, лікарські, адвокатські і т. д. палати. Фашистівський уряд відсунув від впливу виборний всенародній парлямент, передаючи право народнього представництва представникам корпорації. Очевидна річ, що при такій системі рішаюче слово мають великі промисловці, купці і т. д., взагалі сильніші економічні верстви, а репрезентація нижчих верств зійшла на другий плян. — Редакція „К. Р.“-.

Др. ІЛЛЯ ВИТАНОВИЧ

НАРИС СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

(ПОПУЛЯРНИЙ ВИКЛАД).

ЛЬВІВ, 1934.

Додаток до „Кооперативної Республики“ за 1934 рік. Бібліотека Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові ч. 39. — Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, вул. Міцкевича ч. 12, I. п. — З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26. Тел. 53-57.

1. ПРИРОДНІ УМОВИ РОЗВОЮ НАШОГО НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА.

Ґеоґрафічне положення — природні умови українських земель, то передовий чинник, що в продовж віків впливав на нашу історію. Простір українських земель, що займає поверх 1,000.000 кв. км. творить досить рівну площину, яку замикають такі природні межі: від півночі поліські болота, з заходу середні гори Карпати, з півдня устя Дунаю, Чорне Море й гори Кавказу, на схід вона відтверта. Основний пень українських земель, то край між рр. Дніпром, Припетю, Сяном, Дністром і Чорним Морем. Чорне Море, в старині зване Руським, є ґеоґрафічною, політичною й господарською підставою існування і розвитку України. Воно збирає більшість наших вод і лучить нас зі широким світом. В його напрямі, здовж рік посувалося розселення українських племен (IV—VIII ст.). Наші ріки, головні комунікаційні шляхи в давнину, вказували напрям селитьбі, а з тим політичним і господарським стремлінням нашого народу. Кліматичні умови покрили наші землі трьома полосами рістні: лісовою, луговою й степовою. Ліс, чорнозем і степ рішили про розвій поодиноких галузей нашого господарства. Назагал вся українська територія — то край з виїмково корисними умовами для хліборобства, яке й сталося підставою нашого народнього господарства від найдавніших часів і по сьогоднішній день.

Із великих підземних багацтв нинішної України в історії відограли значнішу ролю тільки галицька та кримська сіль і почасти залізо. Інші підземні скарби, як галицька нафта, наддніпрянське залізо та донецький вуголь прийшли до вжитку в розбудові народнього господарства щойно в найновіших часах.

Природа наших земель багата. Вона щедра й ласкава для тих, що ті багаті землі важкими суспільними зусиллями зайняли й довгі роки обороняли. Але щедрість і багацтво нашої землі були й є, як це свідчить наша історія й сумна теперішність, причиною багатьох лих нашого народу. Природа ласкава й послушна лише тим людським суспільностям, що вміють боротися й тримати в постійній напрузі свою чуйність супроти небезпеки. Знаємо народи так з історії, як і сучасні нам, що хоч жиють на менших і бідніших землях, створили більше духових і матеріяльних культурних цінностей, чим ми, а найважніше — не стратили власної державности. Багата природа наших земель присипляла нашу чуйність, занадто ласкава була для нас і не спонукувала нас до напруги, тому й не дала нам того всего, що могла дати, а радше

що можна було нам в неї вибороти. Так само багацтва наших земель принаджували бідніших сусідів, перед якими треба було довгі віки обганятися й тратити сили на війни з ними, замісць зуживати їх на творення культурних надбань.

2. ГРОМАДЯНСТВО Й НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ IX—XI. СТ.

Зріст торгового капіталу сильно впливає на розвій суспільно-економічних, політичних і культурних відносин.

Українські племена в добу розселення (IV—VIII ст.) і в початках обєднаного державного життя княжої доби виявили багато життьових сил, коли зуміли зайняти такі широкі й багаті простори. Загартували їх довголітні мандрівки, а щоб не дати вибити себе з багатих просторів, треба було їм закинути родово-племінну організацію, а відтак і обєднатися сильніше в соборну державу. В часах мандрівок і часових засиджень родами й племенами вели наші предки ловецько-пастирське, замкнене в родах і племенах натурально-споживче господарство. Спосіб тодішного життя й господарки не вимагав, а й не давав можности ані щадити більших припасів, ані спеціялізуватися в заняттях, ані обмінюватися на дальшу віддаль продуктами їх тодішного виробництва. Все добували й виробляли для власної потреби і самі, у своїм власнім роді споживали. Тому таке господарство називається замкненим в собі, натуральним. Воно грошей ще не знає. Знали ці племена вже тоді й хліборобство, яким лише у невеликій мірі займалися, бо ловецтво й пастирство давало більшу можність й меншими зусиллями проживитися й приодітися. Хліборобство, яке вимагає постійно-осілого й спокійного життя стало краще розвиватися щойно з заснуванням Київської держави в IX. ст. Одначе воно не виперло відразу ловецтва та пастирства, які на розлогих, невикористаних землях мали для свого розвитку ще довгі часи пригожий ґрунт і перевагу над хліборобством.

Організація осілого життя, а значить і нових суспільних та господарських форм виходить від Полян, які скоро вихісновують вигідне положення зайнятих ними над Дніпром земель. Через ті землі, ще давно перед поселенням на них укр. племен, проходили й перехрещувалися старі торговельні шляхи, водні й сухопутні, які лучили південь з північчю, а захід зі сходом. Київські князі опанувавши їх, виправляються зразу по них на багаті південні й східні краї по добич. Воюючи з культурнішими сусідами, вони знайомляться з їхнім життям і згодом переходять до спокійніших господарських і культурних взаємин з ними. Результатом тих взаємин зявляється вже на Подніпровю вимінно-грошева господарка, торговий капітал, який помагає розбудовуватися могутній державі Руриковичів IX—XI. ст. Торговля на тих шляхах (»Изъ Варягъ въ Грекы«, що лучив Балтийське з Чорним мо-

рем — високу культуру східних побереж Середземного моря з примітивною ще тоді, теж сільською культурою західної Европи) стала підоймою економічного й культурного життя Подніпровя в часах будування Руської держави (немале теж значіння було східного, хозарського шляху, що лучив Каспійське море й далекий персько-арабський схід з Київом, перехрещуючись тут з варязько-грецьким і продовжуючись згодом з Київа на захід до »німецьких« міст). Торговельні й купецькі інтереси були підставою політики перших київських князів, вони сильно впливали на розвиток старої укр. держави. Вони причинювалися багато до розкладу родово-племінного ладу інших українських земель і втягували їх також у вимінно-грошеву господарку (ц. т. торгівлю за посередництвом гроша). Осіле життя й щораз більший вплив грошової господарки перетворюють однородну досі, ц. то незрізничковану надто ані в заняттях ані в маєтку родово-племінну суспільність. Нові отже господарські й політичні обставини дають людям більше змоги збагачуватися, через що повстають ріжниці в заможности, та виріжнюють заняття горожан і селян, воїна та купця, ремісника і хлібороба. Людність починає ріжнитись знатністю, маєтком, заняттям, відношенням до влади.

Людність.

Вже в X. ст. укр. суспільність ділиться на: а) Людей княжих, тобто княжу дружину, що творила воєнну силу й сповняла адміністраційну службу. Серед княжих людей формується далі верства »ліпша« зі знатніших дружинників, княжих дорадників і вони частіше звуться боярами. Боярами звуться також знатніші горожане, купці, які дуже часто служать також князеві у краю й дипльоматами заграницею, бо взагалі воєнне ремесло з купецьким в тих часах дуже сплiталося. Пізніше назва бояр перейшла лише на великих земельних власників, обовязаних до воєнної служби.

б) Людей церковних, до яких належало духовенство вище й нище, дуже ще тоді малочисельне біле духовенство, чернці й взагалі люде, що сиділи на церковних землях і залежали від церковних властей, від їх присуду й опіки.

в) Трета кляса, властивий продуктивний пень суспільности, мала назву загальну »людей«, обіймала всіх свобідних горожан і селян (останніх згірдно називано »смердами«).

Крім того суспільність ділилася на людей свобідних і невільних або холопів.

Дальший розвиток грошової господарки та ріжних форм кредиту витворює ще одну верству людей півсвобідних, т. зв. закупів, що мусіли за несплачений довг служити вірителеві, який до висоти довгу міг користатися працею, а коли довг був більший, то закуп ставав холопом-невільником свойого пана. Зближені до закупів були також півсвобідні »ізгої й сябри« (вільні наємники), які не мали власного варстату праці й були економічно залежні, хоч особисто вільні.

Весь цей суспільний поділ був пливкий, виростав з обставин життя, основувався на маєткові, заняттях, але ще не на уродженні й особливих правах. Перехід з кляси до кляси був легкий. Селянин міг стати »гражанином«, купцем, княжим воїном, чи духовником, свобідний — перейти в півсвобідного закупа, а то й у хлопа; холопи ж інколи звільнялися або на княжій службі доходили до значних достоїнств і дороблялися маєтку. Всіх свобідних обєднувала підлеглість державній владі — князеві. Свобідне селянство творило суспільно-економічну підставу старо-княжої держави. І в городах (містах), особливо менших, більшість населення творили селяне; вся суспільна продукція мала переважно сільський характер.

Села.

С е л а розрослися з давних великих родів, які, заживши постійним, безпечнішим життям, стали розпадатися на родини й окремо господарити. (Але родини все таки трималися довгі віки великими, т. то складалися з кількох споріднених родин). Господарили на д в о р и щ а х, тоб-то більших, досить розкинених господарствах, що, крім будинків, займали більші простори вжитків, землі, лісу, сінокосів, неоднакового виміру, залежного (з початку) від трудової спромоги власників. Вільних незайнятих земель було тоді ще дуже багато. Власністю ставали звичайно лише ті вжитки, що в них хтось вложив ту чи іншу працю: виробив землю, викорчував ліс, видовбав борті (улиї в дуплах дерев) для пчіл у лісі, або бодай обгородив знаками. З а ї м к а (вільне займання) в і л ь н о ї з е м л і д а в а л а п р а в о д о в о л о д і н н я. Більше чим земля цінилися знаряддя, робучий інвентар, уміліість господарити та руки до праці, для яких вільних, незайнятих багацтв було доволі.

Чим дальше від торговельних шляхів, тим людність живе й далі більше або менше замкненим сільським життям, дбаючи лиш про свій прожиток. Жила більше з ловів, пастирства, пасічництва, землю управляла лише гіршу, мякшу, пісковату або надрічну, бо деревляним плугом тугого, зарослого чорнозему не можна було багато вкусити. А й поза своїми потребами не було куди збіжа дівати, бо при тодішній тяжкій комунікації годі було хлібом торгувати. Деколи лише з ближчих до Дніпра околиць вивожено хліб до Візантії або на північ, як там випадав голод. Крім свобідних сіл, близько столиці й інших городів були княжі села, в яких челядь з невільників доглядала княжих господарств, ловів, сінокосів, княжих стад і стогів. Були й цілі села княжих ремісників. По них залишилися досі лише назви, що нагадують давніх княжих скоморохів, дударів, конюхів, куропатників, сокільників, тенетників, подлазників, овчюхів, свинарів, псарів, боднарів, метальників і т. д.

Села мали широку самоуправу й взагалі чим дальше були від торговельних і політичних осередків, тим більше зберігали в себе давній господарський і громадський порядок. Громадами

керували виборні старці. Перед князем, чи його урядником виступала ціла громада разом, солідарно, чи то ходило про податок-»полюддя«, чи про вину свойого члена, чи про більший воєнний похід, на який нераз взивав князь і селян. Судило себе село само, хіба за важніші провини, коли недалеко був князь, чи княжий урядник, то заїздив судити й забирав собі зате частину кар (т. зв. вири й продажі). Чим більше розросталися городи й ставали живчиком народнього господарства, ставали вони рівночасно живчиком політичного життя. Селянство розсіяне по широких просторах, при дуже тяжких у тих часах комунікаційних засобах тратило щораз більш вплив на державні справи й байдужніло до них. Платило лише князю за державну зверхність і оборону краю податки від сохи, чи від диму кунами, медом, воском, вівсом і ін., або годувало княжі дружини, як виїздили на »полюддя«. (Бо й обовязок »полюддя« перемінено згодом на сталий податок).

Міста і торговля.

Міста виросли з давніх оборонних городів, яких багато було скрізь по Вкраїні для захисту поодиноких земель, волостей, а навіть поодиноких сіл. Ті, що повстали на місцях, які мали добрі комунікаційні умови, скоро стали осідком князя чи його намісника і разом з тим господарськими осередками. В такі господарські й політичні осередки, що панували над землями, розвинулися найскорше над Дніпровим шляхом: Київ, Новгород, Смоленськ, Любеч, Чернигів, Вишгород, Витичів і при самому гирлі Дніпра Олеше. В міру того, як розбудовувалося господарське життя й поширювалася влада київських князів, з Київа — того найбільшого тоді торговельного осередка европейського сходу, що лучив економічні інтереси висококультурного півдня й далекого сходу зі західною Европою — виходили на всі сторони світа численні водні й сухопутні шляхи, а при них оживлялися й інші наші городи.

Київ стався матірю руських городів, політичним центром і осередком для зовнішної й внутрішної торговлі, бо збирав у собі всі ті шляхи, став політичним і господарським серцем, що гейби розпроваджував кров — життя на чотири сторони. У всіх тих напрямах розбудовували свою державу київські князі, отта купецько-дружинна стара Русь, промощували шляхи, договорюючись із сусідами в справі вивозу, привозу й купецького перевозу товарів. Найбільш може заробляла стара Русь на посередництві сходу й півдня з заходом та північчю. Найбільше їздили руські купці до Царгороду й в Ітиль над Волгою, звідти деколи мабуть вибиралися й в дальші сторони. Туди вивозили рідко хліб, але найбільше шкури (куни, лиси, бобри, білки і ін.), мед, віск, невільників, а привозили головно шовкові тканини, взористі паволоки, килими, самоцвіти, срібні й золоті прикраси, шкляні пацьорки-намиста, металічні вироби, зброю, прикраси для храмів, полудневі овочі й коріння, перець, ладан, вино.

Частина лише того східного краму лишалася на Русі, більша часть перевозилася на захід і північ. Предметами внутрішньої торговлі були головно сіль, металічні знаряди, а почасти й дешевші прикраси.

Заграничну торговлю тримали в своїх руках руські купці, найвища тоді в городі суспільна верства з найбільшим впливом на політичні справи; чужинці зявлялися лише рідко, а котрі постійно осідали в руських городах скоро рущилися (прим. Варяги). Навіть жиди, яких було вже трохи в Київі (приходили вони зі сходу й займалися головно торговлею невільниками) скоро засвоїли були собі руську мову. Чужих купців »гостей« берегло дуже руське право й опікувався ними уряд. Нпр. в ті часи був уже досить знаний торг на кредит навіть з чужинецькими купцями й коли збанкротував якийсь купець, а в його операціях були гроші чужинецьких купців, місцевих і навіть самого князя (бо князі дуже часто брали участь і самі вели торговельні операції), то найперше після закону заспокоювалися інтереси князя, відтак чужинецьких купців і щойно після того місцевих купців.

Гроші ходили чужі, грецькі, арабські й ін. Від Х. ст. князі били також свої золоті й срібні гроші. Монетною одиницею була гривна, що роспадалася на 20 ногат, 25 кун, 50 різан (була ще дрібніша монета виверица, якої міра добре невідома). — Кредит був дуже поширений і часто прибирав лихварські форми, хоч »Руська Правда« установила й щораз поправляла процентову стопу. З приводу кредитового гніту »ліпших« горожан-патриціїв над міською дрібнотою приходило нераз і до суспільних заворушень — як прим. у Київі в 1177 р.

Державні — княжі фінанси опиралися головно на доходах із торговлі. Тому то княжа влада тою галузю народнього господарства передусім опікується. Підтверджують це походи князя Олега (торговельний договір з Грецією 911 р.), Ігора (договір 944 р.), походи князя Святослава на Подунавя й на Хозар, інтервенції в Візантії Ярослава Мудрого й ін. Купецьким караванам дають князі військову охорону, часто також самі виходять з дружиною провожати їх і на зустріч їм у степ. Мають також князі значні доходи з торгових оплат, тому й дані з сільського господарства не дуже тяжкі й мабуть не надто постійні, а також власні княжі господарства — невеликі. Зібрані доходи видавали князі на удержання княжого двора й дружини, на винагороду намісникам і урядникам по землях, а з розповсюдженням християнства багато видавали князі на будови й вивінування церков, манастирів і духовенства. Величаві храми були гордощами тодішного суспільства, виразниками й осередками духової культури — то були головні суспільні установи. При них також кипіло торговельне життя. В церковних пивницях переховувався часто купецький товар і зберігалися гроші та інші дорогоцінности. Чужосторонні купці на визначених їм місцях будували собі свої храми, а побіля них закладали свої ринки.